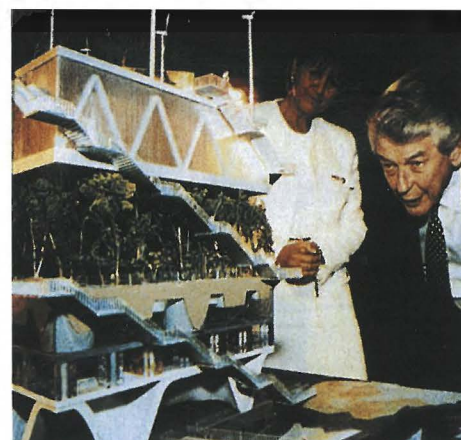

Samling af klicheer af frisk konservatisme. Den hollandske premierminister Wim Kok studerer den hollandske pavillon af MVRDV til Expo 2000. Foto: Roemer van Toorn på baggrund af billede fra KLM magazine.

Roemer van Toorn er kritisk over for det, han kalder frisk konservatisme og efterlyser i dette interview blandt andet social stillingtagen hos arkitekter.

Toorn leder et ph.d.-program ved Berlage-instituttet i Rotterdam, der sigter på at gentænke den europæiske by.

FRISK KONSERVATISME

INTERVIEW MED ROEMER VAN TOORN VED BORIS BRORMAN JENSEN

Boris Brorman Jensen: – *Du er kritisk over for dele af den nutidige arkitekturproduktion og har under parolen 'frisk konservatisme' rejst en åben kritik af den såkaldte 'pragmatiske vending' inden for vores profession. Kan du forklare lidt nærmere, hvad denne friske konservatisme er?*

Roemer van Toorn: „'Frisk' er den bevidste måde, den nutidige arkitektur forsøger at operere 'indefra' i samfundet på. I stedet for at foreslå en anden verden uden for den eksisterende virkelighed – ligesom modernisterne gjorde det med deres idealistiske utopier – har den nutidige arkitektur derimod omfavnet virkeligheden med en næsten 'no hope, no fear'-attitude i den tro, at det, som mangler, skal findes inden for den beskidte realitets omskiftelighed og diversitet, som samfundet selv producerer. I stedet for at starte med ideerne og forestille sig samfundet på ny – hvilket ofte er både fordomsfuldt og urealistisk – rækker denne arkitektur primært ud efter virkeligheden for at finde spirende fænomener. De kaster sig ud i virkeligheden, ikke så meget efter devisen 'if

you can't beat them, join them' – men fordi det inde fra samfundets mange modsigelser er muligt f.eks. at kommunikere med massekulturen. Det er en bevægelse væk fra det autonome objekt hen imod en opfattelse af arkitektur som værende et spørgsmål om forbindelser, sammenstilling og organisering af rum. For det andet: De opererer indefra, fordi de er overbeviste om, at senkapitalismens mange selvmodsigelser ikke er noget, man skal frygte, men noget der er fyldt med fænomener, hvis 'potentiale' udgør latente utopier. Inden for denne 'friske' tilgang findes to hovedtendenser.

A. En tilgang der kan sammenfattes til *ideen om det retrospektive manifest*. Det er Rem Koolhaas' opfindelse, at virkeligheden er meget bedre til at skabe manifeste end ideerne. Manhattan er det levende bevis herpå. Rockefeller Center i New York, skabt af markedet, er langt mere avanceret og langt mere succesfuldt, end noget utopisk manifest kunne have profeteret. Men for Koolhaas er det retrospektive manifest ikke nok, han er stadig barn af tresserne og tror på Adornos ånd – at man altid skal eksponere de latente konflikter i tingenes tilstand. At man skal udstille konflikterne og gøre det besværligt uden videre bare at acceptere dem. For Koolhaas er arkitektur ikke bare til for at bekræfte, men også kritisere samfundet. Til dette formål benytter han, hvad man kan kalde den 'permanente gådes teknik'. Man forstår aldrig fuldt ud, hvad der udtrykkes, der er altid noget tilbage at opdage, noget som sætter et spørgsmålstejn. Denne insisteren på en permanent gåde, der er indbygget i Koolhaas' arbejde, virker destabilise-

rende, mens hovedparten af den yngre generation af hollandske arkitekter først og fremmest forsøger at underholde og ikke udfordre ånden i Adornos negative kritik.

B. En nyere tilgang, som også er til stede i Holland, men længere fremme i USA, er *den mageløse overflade, blob-jekterne*, og andre bygninger, som Greg Lynn, Bernard Cache, UN studio, Lars Spuybroek, Kas Oosterhuis, Rashid & Couture, Reiser, Foreign Office, Ocean eksempelvis, foretrækker at kalde *art'* er i stedet for objekter. Denne gruppe er 'frisk' i den forstand, at de omfavner virkelighedens tilsynekomst. Det er ikke så meget de bymæssige mutationer og livsverdenen, der inspirerer dem – som det er tilfældet med mange hollandske arkitekter – men effekterne af den nye avancerede teknologi. Arkitektur som topologi, et display af effekter der overskrider tegnets symbolik. Ligesom elevatoren og opfindelsen af air-conditioning gjorde skyskraberen og shoppingmall'en mulig, interesserer de sig for fremkomsten af nye former, som har den fordel, at de ikke kan kategoriseres. For begge tilgange er selvorganisering

og relationelle principper nøglen til at forstå deres arbejde.

For den første gruppe er bymæssige systemer og sociologiens 'programmer for livet' det væsentligste, mens den anden gruppes centrale tema er skabelsen af det singulære arkitekturobjekt. Begge tilgange er friske i den forstand, at de opererer indefra i jagten på nye fænomener, f.eks. nye computerteknologier, der kan skabe interaktive overflader, eller programmer, som kan udtrykke relationelle systemer. Det, der er interessant ved de to tilgange – en anden dimension af deres friskhed – er, at de formulerer et nyt og længe ventet paradigme, som bliver mere og mere synligt: Den kritiske tradition er ved at forsvinde. Omfavn virkeligheden, vær opfindsom, søg efter det som er cool ved hjælp af nye teknikker, undersøg de mange forandringer af vores samfund, omfavn samfundets mange uklarheder. Det er en søgen efter nye visioner og projektioner af senkapitalismen i stedet for kritik. Nogle hævder (Lynn, Kipnis, Foreign Office o.a.), at der er behov for en ny monumentalitet i arkitekturen. De er på samme tid friske og konserva-

tive, fordi deres friskhed blot er ét skridt fra at være konformisme. Det 'cool' og nye, som de kommer med, minder om Benetton's efterhånden berømte teknik. De omstyrte, overraskende og ofte provokerende æstetiske og rumlige koncepter, de fremviser, gør ikke andet end at normalisere den fase, som udviklingen nu engang dikterer – lige nu er det den dynamiske og ikke-lineære. Problemet er, at deres innovative projektioner af virkeligheden ikke viser en vej ud af det ordinære. Deres omstyrte og fremmede former gør i sidste ende ikke andet end at bekræfte systemet, selv om der er masser af emner, der kræver en etisk nytænkning og andre rumlige koncepter. Deres provokative undersøgelser er en udnærket diskurs for selve professionen, for den enorme middelklasse af kosmopolitter og connaisseurs på udkig efter god underholdning – men de mangler tilsyneladende ideer og engagement for det, der går ud over adspredelse og avanceret forbrug og ud over middelklassen paradiseforestillinger. De er konservative i den forstand, at de udstråler en friskhed, der udspringer af

Arkitekten som mediestjerne. Daniel Libeskind beskriver sit projekt til WTC på amerikansk TV.

Undergravende virksomhed transformeret til handelsvare. Salgskampagne for det jødiske museum i Berlin.

vores velhavende samfunds forandringer, men blinde over for, hvad de dybere problemer i vores eksistens er. Både for os, som indtræder i individualiseringens paradisi, og dem, som står og drømmer uden for vores samfunds usynlige porte. Deres 'eksponeringsparadigme' tør ikke omfavne en ideologi, der er i opposition til tingenes tilstand. Man er nødt til at operere og eksponere indefra, men ikke 'kun' inddrage det umiddelbare, skabe det næste spektakel ved hjælp af en stagvending, ironisk eller teknokratisk twist; der er også behov for engagerede visioner, som kan gøre noget i forhold til den lokale kontekst."

– *Jeg vil gerne rejse spørgsmålet om selvrensensur og det forhold, at den private sektor i dag har overtaget flere og flere af de funktioner, som velfærdsstaten havde for to til tre årtier siden. Hvordan tror du, at arkitekt- og planlægningsfagene kan opretholde en kritisk tilgang til samfundsudviklingen under disse omstændigheder?*

„Arkitekturen har fået stjernestatus, og arkitekten er blevet en mediestjerne. Aldrig før i historien har arkitekturen været så populær. Altid har i dag brug for et design. Danmark promoveres i Europa ved hjælp af arkitekten Arne Jacobsen. Hvem havde forestillet sig, at arkitektur kunne 'brande' et land? Folk besøger byer, det ene ekstravagante arkitekturprojekt efter det andet, med udfordrende historier og spændende design. Vi designer hele vores liv, vi designer vore børn ved hjælp af DNA-manipulation, vi får plastikkirurgi for at se godt ud, vil have stjernedesignede ting, lige fra teskeen til vores eget hus. Offentligheden har udviklet sig til et 'designet bekendtskab'. Så længe forbrugssamfundet bliver ved med at ekspandere, vil arkitekten have mere at lave end nogen sinde før. Nu hvor arkitekturen er blevet et spektakel, som ikke refererer til andet end sig selv, hvor publikum kommer for at se Frank Gehry og ikke udstillingen i Bilbao-museet, kan markedet profitere på arkitekturen. Det gode ved designinteressen, som vi også har set det med interessen for WTC-konkurrencen er, at arkitekturen nu er blevet et offentligt anliggende. Det

er arkitekturens konkursfase: Libeskind har lavet et kitsch-monument for WTC. Arkitekturen kunne i stedet bruge sin 'succes' til at sondere de meget påkrævede ændringer af det offentlige rum, finde en ny måde at sørge over de mange døde i New York, undersøge hvordan de ødelagte kontorer kunne genopføres, teste hvordan en multikulturel nation kunne repræsenteres. Ved hjælp af deres design burde arkitekterne tage ansvaret for at skabe et offentligt rum, der rækker ud over principperne om økonomisk velfærd. Offentligheden er moden til det. Klar til at gøre byerne til mere end blot underholdningsparker for turister. Klar til at afdække landskaber som modsvarer sprawl-kulturen. Klar til at forbedre 'det virkelige liv' uden for middelklasseghettoerne og forstadens 'portfællesskaber' (gated communities). Det er arkitekternes job ikke bare at berolige, men også at fremprovokere konflikter med et socialt formål. At animere til andre aktiviteter end shopping som bylivets primære ritual. At bevare lokale værdier under globaliseringspresset. Få det formelle – stoffets syntaks – til at forbinde sig med det sociale igen. Overskride den mere og mere vulgariserede verden, vi lever i, og blive handlekraftig. For at gøre dette bør vi evaluere vort nutidige samfund og søge efter alternative rumlige, typologiske, topologiske og teknologiske virkeligheder i samarbejde med det offentlige rums reelle sociale behov. I stedet for kun at bygge udsøgte museer, villaer og modebutikker bør vi investere i sociale byggerier igen, i en infrastruktur som forhindrer sprawl, skabe et nyt koncept for mobilitetsamfundets 'veje' – for bare at nævne nogle få emner.“

– *Lad mig være mere konkret: Du har nævnt MVRDV's WoZoCo-bygning i Os-dorp uden for Amsterdam som et eksempel på, hvordan den friske konservatisme tilsyneladende chokerer bygningsreglementets æstetiske konventioner og måske provokerer traditionen inden for det sociale boligbyggeri. Men den friske konservatisme ser ikke ud til at ville etablere et tilsvarende etisk modstykke til den æstetiske provokation, som derfor må betragtes som et uforpligtende spektakel. Hvad mener*

Fra objekt til oplevelsesrum. Fra udstillingen "Content" af OMA/AMO. Rem Koolhaas i Mies van der Rohes Nationalgallerie i Berlin, 2003

du, der skal til for at komme ud over friskhedens engangsforestillinger af hippe chokeffekter?

„Sagt med ét ord: Vi har brug for demokratiske rum! Men ikke et konsensuspræget eller hegemonisk demokrati. Og man må endelig ikke sammenblende det politiske demokratibegreb med ideen om spatialt demokrati. Deltagelse eller populisme i arkitekturen er ofte blevet forstået som demokratisk; det er en naiv fortolkning af et demokratisk rum og er faktisk ødelæggende for arkitekturen. I mit forskningsarbejde referer jeg til begrebet om radikalt demokrati. Et projekt bør fremprovokere en flertydig kommunikation både udformningsmæssigt og symbolsk gennem en vis fremmedartet eller radikal æstetik. Der bør være et offentligt rum hinsides shopping. Med den lykkelige integration af arkitekturen i vores kultur er spørgsmålet om arkitektens plads i samfundet igen blevet presserende og reelt politisk. 'Hvis det, vi har at sige, ikke 'sælger', vil vi så sige det igen?' spørger Arundhati Roy i *Power Politics* (2002), og hun fortsætter: „Kunne skribenter [arkitekter] ende med at spille rollen som entertainere? Eller er de det 21. århundredes raffinerede version af eunukker, der prøver at behage de herskende direktører? Du ved – frække, men søde, vovede måske, men ikke dumdristige.“ På trods af de arkitektoniske stilarters forskellighed ser de fleste projekter ud til at ville behage i stedet for at definere en mere ideologisk position; at promovere kulturindustrien i stedet for at udfordre senkapitalismens 'wonderland'.“

– Du har i dit kritiske essay om den friske konservatisme sagt, at „det vigtige lige nu er ikke arkitekturens og kunstens identitet, men hvad de kan gøre – afhængigt af det specifikke sted og dets kultur.“ Betyder det, at formen som manifest er død, eller er det en bøn om en ny rationalitet, en fornuftsbestemt arkitektur?

„Selv Peter Eisenman var optaget af spørgsmålet om, hvad arkitektur er? I stedet for at lede efter en sandhed inden for rammerne af arkitekturen, er

Revolutionære handlinger er blevet en del af brandingkampagner for livstil. Vi er nødt til at lære at se på denne pseudo-undergravende virksomhed for at blive rigtig revolutionære igen. Apple Store, New York.

det meget vigtigere at spørge, hvad arkitektur kan gøre for både nutidens og fremtidens samfund. Om arkitekten har integritet som i filmen *The Fountainhead* eller ej, interesserer mig ikke. Det betyder ikke, at form, æstetik, struktur eller et hvilket som helst andet arkitektonisk sprog er dødt, snarere det modsatte. Princippet om iklædning – hvilken virkning og effekt arkitekturen har som skue og rum – er vigtigere end

nogen sinde i vores visuelle mediekultur. Arkitekturen normaliserer og institutionaliserer med sit fysiske layout, sin udformning og repræsentation en lang række forskellige abstrakte værdier i vores tilværelse: Det politiske, det symbolske og det haptiske. Denne operationalitet, som dirigerer brugeren og betragteren af rummet, er en ubevidst 'modus operandi', men ikke desto mindre påvirker den fundamentalt vores

Kunsten i sikkerhed i kælderens under Mies van der Rohes Nationalgallerie i Berlin.

adfærd i rummet. Jeg ville tilslutte mig en undersøgelse af arkitekturens stofflige syntaks, og hvordan bevægelsen gennem rummet og det repræsentationelle aspekt influerer vores adfærd, der når videre end 80ernes formelle tegnstudier. Det er ikke for ingenting, at så mange kulturelle studier har overtaget udforskningen af vore politiske og sociale værdiers rumlige organisering.

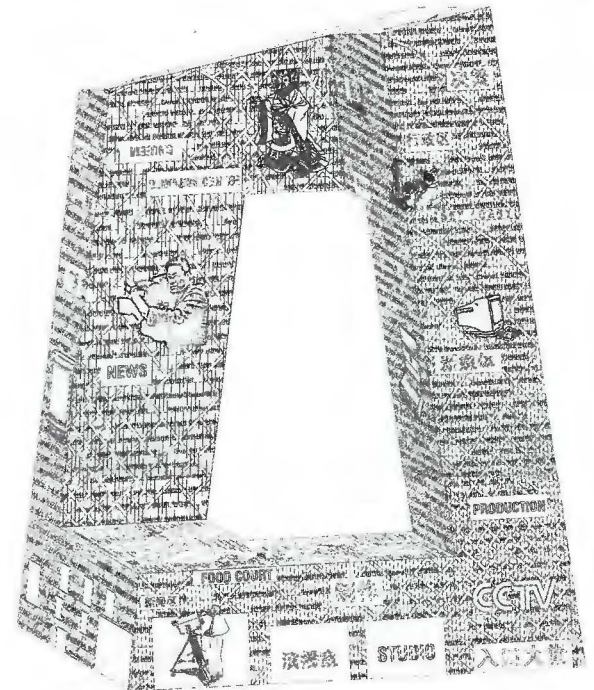
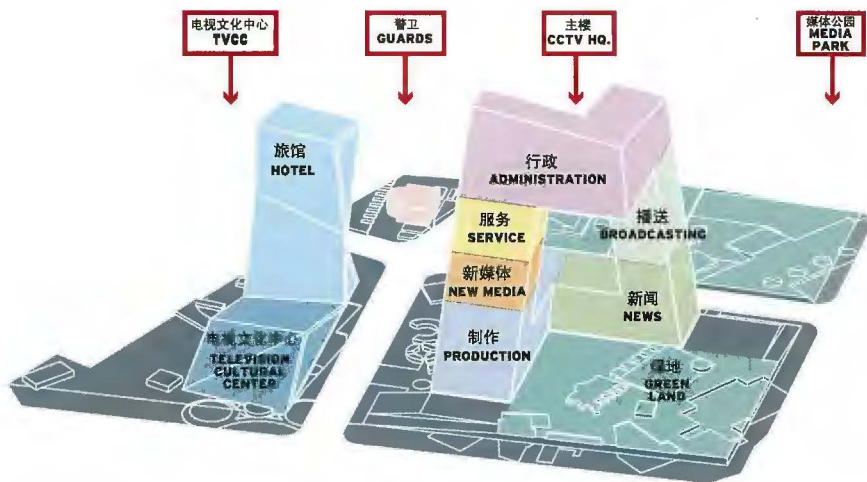
Hvad du mener med almindelig fornuftsbestemt arkitektur, er uklart for mig. Almindelig fornuftsbestemt lyder for meget som 'Main Street is almost alright', som Venturi, Scott Brown og Izenour ville sige det. Jeg er for det 'urene'. På det punkt er jeg enig med Venturi og Scott Brown – ikke at ville kommunikere med vores banale og skizofrene virkelighed er en forbrydelse. Jeg er interesseret i et folkeligt rum for dem, som bruger og aktiverer rummet, men ikke i, hvad de økonomiske kalkuler påstår, der er behov for, specielt ikke når det specialiserede marked manipulerer det folkelige begær alene for at skabe profit på bekostning af de sociale interesser.“

– Du har efterlyst en politisk drivkraft eller nogle etiske udmeldinger fra den nutidige arkitekturscene, men hvis man ser tilbage på modernismens heroiske periode, virker det, som om både plan-

lægningen og arkitekturen døde eller forstenede af, hvad Rem Koolhaas har kaldt en 'overdosis af gode intentioner'. Er ideen om en etisk funderet arkitektur ikke til en vis udstrækning en illusion? Hvordan kan f.eks. god gammeldags kirkearkitektur betegnes som smuk, når vi ved, at det regime, der lod dem opføre, på samme tid brændte folk for at insistere på en videnskabelig sandhed?

„Hvis man ikke har en politisk agenda med arkitekturen, følger man status quo – og så er der ingen, der vil angribe én på ens politiske fremfærd, fordi man dermed blot følger strømmen. Ofte misforstået som værende neutral. Måske vil historikerne – når man for længst er væk – analysere og bebrejde én for, hvor effektivt man repræsenterede systemet. Der er også mange folk, som siger, at historien er død, at der ikke længere er nogen ideologi, at alt er tilladt. Sludder, der er en ny magt. En global virksomhedskultur som opererer igennem konstante radikale forandringer. Der er en dominerende vestlig og amerikansk orienteret middelklasseidentitet, alle de gamle trykkesystemer er eroderede: Familien, det kollektive, socialstaten, industrien, selv arkitekten er blevet til en dekoratør, etc. Alle slags grænseoverskridelser finder sted på alle fronter. Enkelte taler sågar om et nyt kao-

tisk og højeffektivt imperium af konstant forandring. Det er ikke et problem at lave politisk arkitektur, men at gøre arkitekturen politisk. Det drejer sig ikke så meget om at repræsentere eller fuldbyrde det ene eller andet program, som modernisterne gjorde, men at skabe – hvad jeg kalder – en dialogisk arkitektur, som afhængig af opgaven er mere eller mindre radikal. At skabe frihed ved at bryde konventionens klicheer gennem en vis udefrakommende interaktion. Koolhaas skaber modstand i sin arkitektur ved at blotlægge forskellige konflikter, man kan aldrig 'bare' konsumere projektet. Der er en uro, en stammen, en uklassificeret realitet inde i systemet, som udfordrer bygningens anvendelse og funktion. Der opstår en slags stimulerende og inviterende form, der overstiger den rene forførelse. Hvad jeg mangler, specielt i Koolhaas seneste arbejder der mere og mere bliver en slags cool mode, er pejlemærker, et højt påkrævet emancipatorisk program både på det repræsentationelle og rumlige niveau. Hvorfor gør han ikke CCTV-projektet i Beijing mere politisk? I stedet for at bryde den forhekselse, der udgår fra det nationale kinesiske tv, vælger han 'bare' at repræsentere det indoktrinære system ved hjælp af vredne Möbius-tårne. Koolhaas er for nylig blevet et offer for design, forført af formgiv-

ningsnydelse. Han spiller opportunistisk med de mange modsigelser i hverdagens realiteter uden at turde tage etisk stilling til dem. Måske er ikke-designet af de franske arkitekter Anne Lacaton og Jean Philippe Vassal interessant i den forstand, at det modsætter sig al form for design- og medieinteresse. De bruger hele budgettet på den rumlige organisering i en privat villa eller investerer det i tyrkiske klinker til et arkitekturcenter i Wien i stedet for at bruge det på design-ekstravaganza. Louis Kahns arbejder, der spiller på spændingen mellem betjent og betjenende rum, er også et meget stærkt koncept, for nu at nævne nogle få. Arkitektur kan ikke forandre virkeligheden, men den kan transformere den som et åbent sy-

stem af fastlagte og ufastlagte muligheder – og i den forstand agere politisk.“

– Der er også kritiske udsagn i dine tekster angående den akademiske verden, dens tradition for ikke at få beskidte hænder og dens vane med at fastholde en kritisk distance til praksis – i den gode gamle Frankfurter-tradition. Tror du, at den kritiske teori kan lære af arkitekturens og planlægningens handlingsorienterede måde at beskæftige sig med samfundet på?

„Det er vigtigt at evaluere og være kritisk over for, hvad der er sket, og hvad der sker i samfundet, fra et uafhængigt perspektiv. Men problemet er, at disse kritiske evalueringer ikke er i stand til

Non-design. Lacaton & Vassals restaurant ved ArkitekturZentrumWien.

Museet som arkiv, dagligstue og loftsrum med udsigt over byen. Art Gallery i New Haven af Louis Kahn.

at hjælpe dem, som skal organisere rummet i virkeligheden. Den akademiske verden opererer ofte som en slags inkvisition, der ikke drister sig til at komme med bud på, hvad der i stedet skal gøres. Jeg tror, at samfundsvidenskaberne selv burde udvikle koncepter. De skulle se at reaktivere historien og kulturen i forhold til emner, som er væsentlige at adressere i vores virkelighed. Hvad videnskabsfolk kunne lære af arkitekter som 'organiske' intellektuelle, er at tænke interdisciplinært, produktivt, teknologisk, rumligt og ikke bare studere stil. Samfundsvidenskaberne har alt for længe overset tidens spatiale dimension; de undersøger kun de kronologiske forandringer uden at tage den samtidige tilstedeværelse af rummet med i overvejelserne. Foucault var en af de første, som forstod, hvordan magtens disciplinering udspiller sig gennem spatiale koncepter, som i hans studie af det panoptiske fængsel f.eks. Jeg tror ikke, at intellektuelle kan tillade sig at forblive neutrale over for de mange problemer, vi er konfronterede med i dag. Vi har behov for nye instrumenter, koncepter og perspektiver – og mere end nogen sinde – den uafhængi-

ge kritiske videnskab for at reaktivere ideer og koncepter, som rækker ud over kapitalismens velsignelser.“

– Hvornår slutter det hollandske triumftog, og hvem skal tage over efter den såkaldte Generation X af selv sikre arkitekter?

„Festen er snart forbi. Efter 11. september er omfavnelsen af den anden modernitets gådefulde modsigelser ikke længere en mulighed. Men hvis den hollandske arkitektur får integreret et nyt politisk perspektiv i sine programmatisk og rumlige innovationer, så kunne den måske bevare sin status. Jeg frygter imidlertid, at det ikke vil ske. Historien har vist, at hollænderne er pragmatikere, funktionalister og talentfulde designere, når moderniseringsbølgerne sætter ind. De er pionerer med hensyn til at scanne og udvikle nye programmatisk måder at tackle moderniteten på. Kritik eller refleksion har aldrig været deres stærkeste side. Efter alt at dømme står vi over for en form for tilbagekomstfase. Det autonome objekt vil vende tilbage, teknikken og håndværket, ornamentet, monumentaliteten, og vi vil vende tilba-

ge til arkitektur i stedet for urbanisme. Den schweiziske minimalisme er fortsat på banen, men jeg tror, at når 'blojakterne' og alle skærmkasserne er blevet bygget, vil der opstå en ny interesse for teknikken og det arkitektoniske sprogs muligheder for at påvirke rummets politiske og sociologiske dimensioner. Det er vigtigt at komme til kræfter igen efter Photoshop-arkitekturen.

Vi er nødt til at genskabe en viden om, hvad arkitekturen kan og ikke kan som disciplin – arkitektur er jo ikke sociologi. Vi er nødt til at opfinde nye typologier, tektonikker og bruge computerteknologien til at skabe nye rumlige koncepter. For hvis disse nye instrumenter ikke får social og politisk slagkraft, er der kun det offentlige rums politiske spændinger tilbage til at sætte spørgsmålstejn ved arkitekturen som museumsinstitutionens, den private villa og alle de andre autonome juvelers elitære eksperiment.“

(Holland og Danmark, februar/juni 2003)